

Сьогоднішні вітчизняні політики любляють здійснювати подорожі до найрізноманітніших країн світу, які протягом останніх 50-100 років зуміли пройти шлях від забутих Богом колоніальних провінцій із жахливим рівнем життя, неймовірною корупцією та всеохоплюючою бюрократією до динамічних держав із високим ВВП, майже нульовим показником корупції, блискучими перспективами. Після кожного такого візиту в ЗМІ Україну починають порівнювати то з Тайванем, то з Південною Кореєю, то з Сінгапуром. Деякий час вожді нашого сьогодення любили також згадувати про успішного «кельтського дракона», приміряючи до сучасної української держави досвід країни святого Патрика. Такими своїми порівняннями вони, очевидно самі не підозрюючи, нагадали світові уже призабуту практику першої третини ХХ століття, коли у європейській пресі українців нерідко називали «ірландцями сходу».

Такі різні і такі подібні проблеми

Порівняння українців та ірландців витікало з двох основних критеріїв. З одного боку, на початок ХХ століття ірландці й українці на заході та на сході Європи дуже символічно обрамлювали невирішеність «національного» питання на старому континенті. З іншого – коли у 1920-30-х рр. ірландці вже будували свою власну республіку – українські націоналісти взяли на озброєння їхній свіжий досвід революційної боротьби, припускаючи, що наслідування форм дозволить отримати аналогічний позитивний результат.

Безперечно, історичний досвід Ірландії та України був відверто різним, проте обидва народи зазнали від своїх поневолювачів подібних жорстоких утисків (фізичне винищення, заборона національних мов та національних символів тощо), обидві країни були економічно експлуатованими провінціями із нижчим від метрополій рівнем життя, обидва народи мали чисельні діаспори в Новому світі. Проте Ірландія на 50-70 років випереджала Україну в своєму національному розвитку, тому її шлях, пройдений у ХІХ – на початку ХХ століття не міг не цікавити людей, які бажали його повторення для України. Головним висновком, який зробили творці українського націоналістичного руху, аналізуючи ірландський досвід, була ідея поєднання політичної боротьби за незалежність з підготовкою загальнонаціонального повстання, яке буде спиратися на законспіровану бойову організацію – своєрідний авангард революції, що забезпечить її успіх.

Першим практиком українського націоналістичного руху, який дійшов висновку про необхідність боротьби новими методами був полковник Євген Коновалець. Він один з

перших українських національних лідерів зрозумів потребу в глибокій підготовці національної революції, повторивши шлях свого великого ірландського попередника Джеймса Стефенса (James Stephens).

Діти невдалих революцій□□□□□□

Джеймс Стефенс, народжений 26 січня 1825 р., походив із багатодітної ірландської родини з м. Кілкенна. Очевидно, що його можна охарактеризувати як запеклого ірландського патріота «від коліски», оскільки батько Джеймса, дрібний клерк, належав до «Молодої Ірландії» й виховував дітей у атмосфері любові до ірландської минувшини. Біографи Стефенса відзначають, що в дитинстві Джеймс любив багато читати і читав усе підряд, наполегливо займаючись самоосвітою. У 1845 р. він закінчив інженерно-будівельну школу і працював інженером, а згодом машиністом на залізниці. До того часу молодий Стефенс уже сформував свої цілком сепаратистські погляди, які своєю радикальністю виходили за рамки ідеологій провідних ірландських революційних організацій того часу. Його радикалізм був настільки нестримним, що навіть вплинув на особисте життя. Наречена Стефенса міс Хілтон, яка не поділяла його захоплення ірландським визвольним націоналізмом, покидає Джеймса.

Особиста драма зробила Стефенса ще завзятішим у своїх переконаннях, він бачить шлях звільнення ірландського народу лише в революційній боротьбі проти британського уряду. Великий інтелектуальний вплив на молодого Джеймса Стефенса мав мер м. Кілкенні Роберт Кейн, який був обережним націоналістом і членом «Молодої Ірландії». Проте сам Джеймс вважав «молодоірландців» надто поміркованими і не приєднався до їхнього руху, більше схилившись до радикальнішої групи «Молода Конфедерація Ірландії».

У 1840-х рр. Ірландія була спустошена катастрофічним голодом, легальний рух за скасування англійського управління і створення місцевої самоуправи був у занепаді, в країні витала атмосфера повстання. Ця атмосфера призвела до радикалізації «Молодої Ірландії» та «Молодої Конфедерації Ірландії». Лідери ірландців Мітчел, О'Браєн і Міхер починають відкриту підготовку до повстання. На вулицях міст вишколюються ірландські добровольці. На початку 1848 р. британці арештовують усіх керівників руху. Після суду О'Браєна і Міхера виправдовують, а Мітчела засилають на каторгу в Тасманію. О'Браєн на деякий час виїжджає до республіканської революційної Франції і повертається в Ірландію із триколом (помаранчево-біло-зеленим) зробленим за французьким зразком. На початку липня 1848 р. британці вдруге арештували Міхера і тоді в серпні 1848 р. О'Браєн оголосив про початок повстання. До повстання приєднався молодий залізничник із Кілкенна Джеймс Стефенс. Під час повстання Стефенс бере на себе командування групою погано озброєних добровольців із 40-50 осіб, які руйнують залізницю в Ірландії.

Проте лідер повстання Сміт О'Браєн виявився нікудишнім вождем. Його нерішучість була вражаючою – керівник повстання забороняв без дозволу власників рубати дерева для спорудження барикад, забороняв зайвий раз стріляти в поліцію, боячись кровопролиття і надмірних жертв.

Головні події повстання розгорнулися в м. Баллінґаррі, куди стягувалися невеликі сили повсталих, у тому числі й загін Стефенса. Проте поліція за декілька годин зуміла оточити і розбити погано озброєних інсургентів очолюваних горе-вождем. Так як основна сутичка між повстанцями і поліцією відбулася на городі коло будинку вдови Мак Кормак, ця подія отримала в історії Ірландії глузливу назву: «битва при грядці капусти вдови Мак Кормак».

Розбиті революціонери рятувалися втечею в сільську місцевість. Британці виловлювали і арештовували їх по всій країні. Джеймс Стефенс, який отримав у «битві при грядці капусти» два вогнепальні поранення врятувався дивом. Молодий чоловік заховався у придорожній канаві, а згодом, щоб припинити свій розшук владою Стефенс організував власні «похорони». 19 серпня 1848 р. у газеті «Кілкенні Модерейтор» друзі Стефенса публікують некролог: «Містер Стефенс був дуже доброзичливою, і, якби не політика, дуже лагідною молодою людиною. Мав неабиякий талант і, ми переконані, був прекрасним сином і братом». Його урочисто «ховають», наклавши у домовину каміння, споруджують могилу з епітафією: «Тут спочиває Джейм Стефенс... Помер від ран, одержаних у Баллінґаррі...». Тим часом сам Стефенс емігрує. Від того моменту колишній Стефенс справді помер, а на його місці народився професійний революціонер, людина, яка дійшла висновку про необхідність тривалої і копіткої підготовки до нового повстання, що спиратиметься на розгалужену підпільну структуру і переросте в національну революцію.

Через сім десятиліть подібний еволюційний шлях від учасника невдалої революції із нерішучими вождями до творця підпільної організації, яка планомірно готуватиме нову революцію, пройшов Євген Коновалець. Його розчарування діючими українськими політиками, безнадія на «добру волю Антанти», спонукали колишнього полковника армії УНР приступити до створення дієвої підпільної організації основу якої мали скласти старі учасники невдалої революції та нова радикально налаштована молодь.

На шляху до нового повстання

Перед Євгеном Коновальцем у 1920-1930-х рр. постали такі самі проблеми, які доводилося вирішувати Джеймсу Стефенсу впродовж 1850-1860-х рр. – об'єднати зневірених поразкою людей і скерувати їх на новий етап боротьби, злучити розрізнені групи в еміграції та на батьківщині в одну потужну організацію, ґрунтовно підготувати нове повстання.

Як і Стефенс, Коновалець одразу після невдалої боротьби за незалежність опиняється в еміграції. Проте, якщо ірландський революціонер провів у Парижі довгі вісім років, готуючись до майбутнього визволення батьківщини, вивчаючи революційну техніку й у Франції доходить висновку про необхідність створення широкої революційної структури ірландців по всьому світу, то Коновалець після нетривало перебування в Чехії та Австрії повертається до Львова уже в липні 1921 р. й прагне «по свіжих слідах» організувати нові революційні структури. Лише в кінці 1922 р. Євген Коновалець покидає Україну, розуміючи, що в умовах жорсткої польської і радянської окупації нашвидкуруч створене

підпілля буде неминуче розгромлене. Через п'ять років життя в еміграції колишній полковник остаточно доходить висновку про необхідність створення широкої революційної структури, яка спиратиметься на ідеологію українського націоналізму. Від 1927 р. він розпочинає заходи щодо об'єднання нечисельних націоналістичних гуртків молоді та ветеранів визвольних змагань у єдину організаційну структуру.

Цей рух певною мірою нагадував знамениту «прогулянку довжиною в 3 тисячі миль», яку здійснював Д. Стефенс, інкогніто повернувшись в Ірландію на початку 1856 р. Тоді він із ціпком у руках обходить увесь острів і нав'язує контакти з колишніми учасниками повстання 1848 р., формує на їхній базі нову підпільну організацію.

Шукаючи грошей для свого революційного руху Стефенс налагоджує контакти з ірландськими організаціями в Америці. 17 березня 1858 р. у день Св. Патріка покровителя Ірландії він із однопумцями на лісовому складі Пітера Лангана на Ломбард-Стріт у Дубліні створює Ірландське Республіканське Братство, відоме ще як Ірландське Революційне Братство або рух феніїв (фенії – так називалися дружинники кельтських вождів 7-10 ст., в Ірландії це слово було синонімом вільної людини). Фінансування ІРБ здійснюється за рахунок емігрантів-ірландців в Америці. Братство будувалося за зразком французьких таємних товариств зі своєю присягою, таємними обрядами тощо. Від моменту створення ІРБ Стефенс вважав, що Ірландська Республіка вже існує в серцях революціонерів. У присязі Братства вказувалося: «Я, ..., перед лицем Усемогутнього Бога урочисто присягаюся на вірність Ірландській Республіці, що зараз, фактично, створюється; а також клянусь у тому, що до кінця своїх днів робитиму все, аби захистити її незалежність та цілість; також клянусь виконувати всі накази моїх зверхників, що не суперечать заповідям Божим. Тож Боже помагай. Амінь».

Аналогічно Євген Коновалець здійснює візити до українських поселень в Новому Світі і заручається фінансовою підтримкою української еміграції для створеної на початку 1929 р. Організації Українських Націоналістів. У той же час ідеологи організованого націоналізму пишуть про необхідність побудови української державності у «серцях» і «думках» членів ОУН аби стимулювати втілення в реальному житті цих мрій.

У жовтні 1858 р. Стефенс приїжджає до США з метою консолідації там ірландців і залучення їх до ІРБ. В Америці Стефенс розгортає видавничу діяльність ІРБ, згодом проводить разом зі своїм помічником Томасом Клакрком Любі пропагандистську кампанію ІРБ в Ірландії. Восени 1863 р. засновує газету «Ірландський народ» (Irish People). У 1864 р. активно веде підготовку до нового ірландського повстання.

Подібно до Стефенса Є.Коновалець ставить під свій ідейний контроль українські стрілецькі громади в США та Канаді, формує в Європі та Америці Українське Національне Об'єднання, яке перебуває під впливом ОУН, разом із соратниками розбудовує націоналістичну мережу в Чехословаччині, Австрії, Німеччині, Італії, Франції, Бельгії, на території окупованих Польщею українських земель, а з другої половини 1930-х все частіше займається проблемами створення революційного українського підпілля в УРСР.

У 1865 р. британський уряд, інформований про підготовку виступу феніїв, проводить масові арешти, громить редакцію «Ірландського народу». Проте Стефенсу вдається уникнути арешту. Лише наприкінці листопада 1865 р. Д.Стефенса арештують, але друзі-бойовики влаштовують лідеру втечу із в'язниці. Його оголошують в розшук, голову провідного революціонера пропонують 1000 фунтів і 300 фунтів за інформацію про його місце перебування. У березні 1866 р. Стефенсу вдається втекти з Ірландії. Він із Франції керує підготовкою повстання. У березні 1867 р. фенії піднімають нове ірландське повстання, яке протягом місяця придушується британцями.

До Є.Коновальця доля була менш прихильна. Радянські спецслужби. Стурбовані активністю керівника ОУН, здійснюють проти нього терористичний акт 23 травня 1938 р., убиваючи в Роттердамі, однак його політичні послідовники виявилися більш успішними у питанні організації збройного повстання. Із українським повстанням піднятим у роки Другої світової війни, справитися виявилось набагато складніше, ніж з рухом феніїв в Ірландії.

Розгром повстання завдав невимовного удару по життю і здоров'ю Стефенса. Після придушення виступу феніїв він до 1891 р. у бідності жив у Парижі, а потім повернувся в Ірландію де помер 1901 р. На його могилі були викарбувані слова: «День, навіть година справжньої свободи варта цілої вічності рабства».

Цей вислів надихав наступні покоління ірландських революціонерів до збройної боротьби, яка врешті-решт завершилася створенням Ірландської Республіки на більшій частині острова. Натомість український спротив започаткований Є.Коновальцем, був останнім спалахом збройної боротьби українців за свободу. Український опір трансформувався у ненасильницькі форми. Два народи пішли до свободи різними шляхами й вочевидь отримали різні результати...

Іван Патриляк, кандидат історичних наук, доцент, науковий співробітник Центру досліджень визвольного руху. [День](#)